

УДК 336.71

Простебі Л. І.

Чернівецький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ ТА МЕХАНІЗМІВ РЕГУЛЮВАННЯ ЇЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті досліджено особливості розвитку банківської системи України в період фінансово-економічної кризи. Запропоновано заходи щодо удосконалення системи банківського нагляду.

Ключові слова: банківська система, фінансово-економічна криза, кредитний портфель, валютні ризики, криза ліквідності, іноземна валюта.

Постановка проблеми. Важливим фактором сталого економічного розвитку країни є ефективна діяльність банківської системи.

Банки залишаються чи не найуразливішим для криз компонентом фінансової системи, незважаючи на розвиток фінансових інновацій, покликаних зменшувати фінансові ризики, та наявність небанківських джерел фінансування. Оскільки у розвинутих фінансових системах банківський сектор, фондові та валютні ринки є тісно взаємопов'язаними завдяки фінансовим інноваціям, які зумовлюють виникнення комплексних фінансових продуктів. Тому кризові явища в банківському секторі одразу ж позначаються й на інших сегментах фінансової системи. Сьогодні фінансово-економічна ситуація в Україні є неоднозначною, тому пошук шляхів її стабілізації залишається актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем розвитку банківської системи України присвячені праці багатьох вчених. Різні аспекти даної проблеми знайшли відображення в наукових працях М. Колісника [1], О. Колодізева [2], Ю. Колобова [3], Г. Панасенко [4] та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на велику кількість досліджень проблем розвитку банківської системи України, певні аспекти даної проблеми залишаються актуальними. Зокрема, у публікаціях не зустрічаються результати щодо удосконалення системи банківського нагляду.

Мета статті. Метою статті є дослідження особливостей розвитку банківської системи України в період фінансово-економічної кризи та запропонування заходів щодо удосконалення системи банківського нагляду.

Виклад основного матеріалу. Банківська система України має наступні характеристики:

- велика кількість банків (176 діючих банків на 01.01.2013 р.) з вкрай нерівномірним розподілом активів та капіталу у банківській системі. Зокрема, з початку року з реєстру було виключено 26 банків, у тому числі 2 банки, в яких у 2012 році почався процес ліквідації (ПАТ «Базис», ПАТ «ЕРДЕ Банк»). Протягом 2012 р. приріст чистих активів банківської системи України склав 15,9% або 168,7 млрд. грн. Власний капітал збільшився на 5,5% або на 8,8 млрд. грн. Зобов'язання банків продемонстрували зростання на 6,7% (59,8 млрд. грн.). Головним чином за рахунок припливу клієнтських коштів, який за рік склав 15,0%, в той час як обсяги коштів, залучених на міжбанківському ринку, скоротилися майже втричі – на 28,3%, що дорівнює 47,2 млрд. грн., через зміни порядку відображення в бухгалтерському обліку окремих міжбанківських операцій [5];

- стале зростання частки іноземного капіталу в банківській системі внаслідок придбання низки найбільших вітчизняних банків іноземними банківськими групами (зокрема, придбання австрійською групою Raiffeisenbank банку «Аваль» у 2005 р., покупка французьким банком Credit Agricole 98% у «Індекс-Банку» та ін.), при цьому у 2007-2008 рр. на український ринок почали виходити навіть невеликі за світовими мірками банки (Банк Кіпру, Фольксбанк та ін.), як шляхом створення нових банків, так і придбання вже існуючих. У підсумку, якщо на 01.01.2005 р. в Україні налічувалось 19 банків з іноземним капіталом, у т.ч. 7 – зі 100% іноземної участі, то на 01.01.2013 р. – відповідно 53 та 22 [6].

Протягом 2002-2008 рр. в Україні відбувся кредитний бум внаслідок, з одного боку, зростання потреби суб'єктів господарювання і населення у коштах та, з іншого боку, зростаючої доступності запозичень, що забезпечувалось за рахунок дешевого зовнішнього фінансування.

Прагнення банків до стрімкого розширення кредитних портфелів закономірно призвело до значного пом'якшення вимог до позичальників, що створило підґрунтя для виникнення на балансах банків значних обсягів потенційно проблемної заборгованості.

Разом з тим, спостерігалось повне нехтування валютними ризиками. Багаторічна стабільність курсу гривні до долара США та євро та значно нижчі кредитні ставки у цих валютах зумовили популярність саме валютних позичок, які широко пропонувались населенню і підприємствам без урахування того, чи має позичальник джерела доходів у іноземній валюті. Це створило передумови для надзвичайної чутливості валютних позичальників до девальвації гривні. Після падіння її курсу з п'яти до восьми гривень за долар США (або приблизно на 60%), значна кількість позичальників опинилася не в змозі обслуговувати валютні позички, а відповідне зростання частки проблемних кредитів завдало руйнівного удару по банківській системі. За офіційною статистикою НБУ тільки протягом 2009 р. частка проблемних кредитів зросла у чотири рази і склала близько 9% сукупного кредитного портфелю [7]. Неофіційні ж оцінки доходять щонайменш до 20-30%.

Загалом же, проблематика невідповідності реального стану кредитних портфелів банків офіційним оцінкам мала місце й до настання кризи 2008 р. Річ у тому, що офіційна статистика НБУ щодо частки проблемних кредитів базується на даних відповідних балансових рахунків банків. Тому, якщо проблемний кредит не виноситься на прострочення в облік банку, а, наприклад, пролонгується або погашається за рахунок отримання нового кредиту, ці операції ніяким чином у ста-

тистиці НБУ не враховуються. Крім того, віднесення кредитів до категорії сумнівних зумовлює донарахування резервів, що зменшує капітал банку, а це певним чином стримує банки від реалістичного відображення якості кредитних портфелів в обліку.

Додатковою проблемою у багатьох українських банках, особливо середніх і дрібних, є те, що вони первинно створювалися як розрахунково-фінансові центри небанківського бізнесу їх акціонерів. Тому значну частку їх кредитних портфелів займають кредити інсайдерам, тобто компаніям або фізичним особам, які тим чи іншим чином пов'язані з власниками банку. Фактично, інсайдерське кредитування є механізмом прихованого вилучення коштів акціонерів з банку. Хоча НБУ встановив досить жорсткі обмеження на кредитування банками інсайдерів, на практиці ефективний контроль за їх додержанням є практично неможливим внаслідок існування схем їх уникнення та відсутності у НБУ достовірної інформації про реальних бенефіціарних власників більшості українських банків [8; 9].

Має місце розрив у терміновості активів і зобов'язань. Це створює ситуацію, що банки для утримання своїх довгострокових активів мають постійно рефінансувати свої короткострокові зобов'язання. За обставин, коли таке рефінансування стає неможливим (наприклад внаслідок кризи ліквідності на фінансовому ринку або паніки серед вкладників), виникає реальна загроза банкрутства банків, що й було продемонстровано подіями кризи 2008-2009 рр.

Таким чином, підсумовуючи вищенаведене, можна стверджувати, що головними протиріччями розвитку банківської системи України напередодні кризи були:

- прагнення збільшення обсягів кредитних портфелів за умов повного нехтування їх якістю та притаманними кредитуванню ризиками;

- практика утримання довгострокових активів за рахунок короткострокових пасивів, що зробило банки надзвичайно вразливими до кризи ліквідності, коли рефінансування наявних зобов'язань стає неможливим.

Сфера міжнародних розрахунків та руху капіталу на поточний момент в Україні є досить жорстко регульованою. Головними цілями її впровадження були насамперед стабілізація внутрішнього валютного ринку та формування джерел валюти для покриття принаймні критичного імпорту; досягнення вказаних цілей здійснювалось за допомогою загального обмеження валютних операцій (обов'язкове ліцензування та ін.). Зокрема, головними інструментами системи валютного регулювання і контролю в Україні є:

- обмеження обігу іноземної валюти на території України. Зокрема, забороняється використання іноземної валюти в якості засобу платежу. Всі операції з іноземною валютою здійснюються виключно через уповноважені банки. Купівля іноземної валюти здійснюється за умов перевірки підстав для цього, тобто за наявності документів, що свідчать про характер її використання;

- ліцензування операцій з іноземною валютою. В рамках системи ліцензування валютних операцій НБУ використовує два типи ліцензій – генеральну, що видається банківським установам та має постійний характер, та індивідуальну, що видається резидентам і нерезидентам для здійснення однієї конкретно визначеної операції та має обмежений у часі термін дії. Перелік операцій,

що потребують індивідуальної ліцензії, включає в себе вивезення з України валютних цінностей (за винятком репатріації іноземних інвестицій та виплати доходів за ними, платежів у рамках зовнішньоторговельного обороту), отримання резидентами кредитів від нерезидентів, здійснення інвестицій та розміщення валютних цінностей на банківських рахунках за межами України [10];

- обмеження максимальних термінів заборгованості нерезидентів перед резидентами України за зовнішньоторговельними операціями. Експортні надходження резидентів мають бути зараховані на їх банківські рахунки не пізніше 90 календарних днів з дати митного оформлення експортованих товарів/послуг. Аналогічно, імпортовані товари мають надійти на територію України протягом 90 днів з дати здійснення передоплати за них. Якщо за умовами контрактів додержання цього терміну є неможливим, необхідно отримувати індивідуальну ліцензію НБУ [11].

На поточний момент діють вимоги щодо обов'язкового продажу частини експортної виручки та зменшення термінів розрахунків за експортно-імпортними операціями (до 19.11.2013р.):

- 50% валютної виручки резидентів від зовнішньоекономічних контрактів [12];

- надходження із-за меж України в іноземній валюті на користь фізичних осіб (резидентів і нерезидентів) у сумі, що дорівнює або перевищує еквівалент 150000 грн. за місяць [13].

Досвід кризи 2008 року виявив ключові слабкості вітчизняної фінансової системи, а саме:

- недосконалу систему нагляду за банківською системою та небанківськими фінансовими організаціями;

- недосконалу систему антикризових заходів та загальну непослідовність їх застосування;

- нерозвиненість небанківських механізмів фінансування економіки.

Висновки і пропозиції. В рамках удосконалення системи банківського нагляду, на наш погляд, необхідними є такі заходи:

- 1) поступове підвищення мінімального розміру капіталу для банків та розробка сучасної нормативної бази щодо процесів злиття та поглинання банків з метою створення дієвих стимулів щодо консолідації капіталу у банківській системі;

- 2) удосконалення системи економічних нормативів (зокрема нормативів ліквідності, які ефективно діють лише при коротких термінах залучення та розміщення коштів);

- 3) удосконалення систем корпоративного управління банків, зокрема їх систем ризик-менеджменту, яке повинно супроводжуватися чіткою ідентифікацією кінцевих бенефіціарних власників банків та пов'язаних з ними осіб для недопущення вимивання капіталу банків через операції з інсайдерами;

- 4) підвищення ефективності механізмів, спрямованих на завчасну ідентифікацію фінансових проблем в окремих банках. Сьогодні система банківського нагляду реагує на такі ситуації так би мовити «пост-фактум», коли банк вже є майже банкрутом і його проблеми стають оприлюдненими (зупинка платежів, хронічне неповернення депозитів та ін.). Проте певні заходи реагування з боку регулятора мають впроваджуватися раніше, ніж фінансовий стан банку доходить до цієї межі, що, у свою чергу, потребує дієвої системи оцінки поточного стану банку та прогнозування ризиків його банкрутства. Значно комплекснішими мають бути перевірки, оскільки більшість українських

банків є членами тих чи інших фінансово-промислових груп, і на їх фінансову стійкість значно впливають ділові ризики споріднених небанківських структур;

5) підвищення ефективності механізмів вилучення проблемних банків з ринку. Сьогодні цей процес виглядає наступним чином. При виникненні у банку певних фінансових труднощів НБУ вводить тимчасову адміністрацію, яка підміняє собою органи управління банку та проводить оцінку ситуації – чи є можливою оздоровлення банку шляхом додаткових інвестицій від його власників чи нових інвесторів, реструктуризації заборгованості, стягнення кредитної заборгованості з клієнтів банку; або банк має бути ліквідований. Вказані процедури є тривалими і абсолютно непрозорими. Додатковим фактором є те, що у чинному законодавстві не прописані чіткі і прозорі механізми передачі якісних активів та пасивів проблемних банків на баланс інших фінансово-кредитних установ, внаслідок чого кожний такий випадок має оформлюватися окремо у невизначеному правовому полі, що спричиняє значні можливості для зловживань;

6) створення правової бази для вжиття екстрених заходів для стабілізації банківської системи під час криз. Наприклад, під час ринкової паніки 2004 та 2008 рр. НБУ вводив мораторій на до-

строкове зняття депозитів, який фактично й врятував вітчизняну банківську систему від повного колапсу. Проте, з юридичної точки зору, такі дії прямо протирічать положенням господарського законодавства, які передбачають право вкладника у будь-який момент забрати свої кошти з банку.

Крім того, варто вказати на загальну однобокість вітчизняної фінансової системи. У розвинутих країнах банківська система органічно доповнюється розвинутим фондовим ринком, галузями страхування та пенсійного забезпечення, які є чи не найголовнішим джерелом довгострокових коштів та ін. В Україні, навпаки, фондовий ринок є суто спекулятивним утворенням, що не виконує своє головне завдання – перерозподіл капіталу між галузями економіки [14]. У підсумку банки є майже єдиним джерелом фінансування економічної діяльності.

Враховуючи вищесказане, можна стверджувати, що зміцнення банківської системи потребує удосконалення процедур банківського нагляду та заходів з підтримки банківської системи, ідентифікації проблем окремих банків та їх вилучення з ринку.

Найбільшу актуальність, на нашу думку, становитимуть подальші дослідження, що глибше вивчатимуть сукупність заходів щодо удосконалення банківської системи.

Список літератури:

1. Колісник М. Б. Періодизація розвитку банківської системи України / М. Б. Колісник // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – №19.9. – С. 184-191.
2. Колодізев О. Становлення банківської системи України: минуле, світовий досвід, проблеми реформування / О. Колодізев // Банківська справа. – 2000. – №2. – С. 28.
3. Колобов Ю. В. Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України / Ю. В. Колобов // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2011. – №3 (12). – С. 165-168.
4. Панасенко Г. Основні напрями забезпечення стабільності банківської системи України на шляху інтеграції у світовий фінансовий простір [Електронний ресурс]: Всеукраїнська експертна мережа. – Режим доступу: http://www.experts.in.ua/baza/analytic/index.php?ELEMENT_ID=39082
5. Банківська система України в 2012 році: стан і тенденції розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ibi.com.ua/fileadmin/files/Review_Banki_Y2012_ukr.pdf
6. Банки з іноземним капіталом в Україні [Електронний ресурс]: Національний Банк України. – 1с. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/>
7. Лысенко Е. Банкиры пригрозили в два раза увеличить количество взысканий залогов по проблемным кредитам [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://investfunds.ua/news/zalogi-priberut-k-rukam-bankiry-prigrozili-v-dva-raza-uvelichit-kolichestvo-vzyskaniy-zalogov-po-problemnym-kreditam-30383/>
8. Дубинский А. Мелочь, а неприятно [Электронный ресурс]: Экономические известия. – №37(244). – 03.03.2006 г. – Режим доступу: <http://www.eizvestia.com>
9. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні [Електронний ресурс]: постанова Правління Національного банку України від 28.08.2001 р. – № 368. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0841-01>
10. Про систему валютного регулювання і валютного контролю [Електронний ресурс] : декрет Кабінету Міністрів України від 19 лютого 1993 р. № 15-93. – 12 с. – Режим доступу : <http://www.kyivsta.gov.ua/zakon/rozdily/valyta/dekret.doc>
11. Про зміну строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів і запровадження обов'язкового продажу надходжень в іноземній валюті [Електронний ресурс]: постанова Правління Національного банку України від 14.05.2013. – № 163. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0718-13>
12. Про встановлення розміру обов'язкового продажу надходжень в іноземній валюті [Електронний ресурс]: постанова Правління Національного банку України від 14.05.2013. – №164. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0164500-13>
13. Бюлетень Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=57446>
14. Сергій Оксаніч. Якщо ви не слухаєте аналітиків, ви не інформовані, а коли слухаєте – дезінформовані [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/publications/2010/07/5/240706/>

Простеби Л. И.

Черновицкий торгово-экономический институт
Киевского национального торгово-экономического университета

ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ УКРАИНЫ И МЕХАНИЗМОВ РЕГУЛИРОВАНИЯ ЕЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Резюме

В статье исследованы особенности развития банковской системы Украины в период финансово-экономического кризиса. Предложены меры по совершенствованию системы банковского надзора.

Ключевые слова: банковская система, финансово-экономический кризис, кредитный портфель, валютные риски, кризис ликвидности, иностранная валюта.

Prostebi L. I.

Chernivtsi Trade and Economics Institute
Kyiv National University of Trade and Economics

PROBLEMS OF THE BANKING SYSTEM OF UKRAINE AND MECHANISMS ON ITS ACTIVITIES

Summary

In this paper the characteristics of the banking system of Ukraine during the financial and economic crisis. The measures to improve the system of banking supervision.

Key words: banking, financial and economic crisis, the credit portfolio, foreign currency risk, liquidity crisis, foreign currency.